

DOMAZETSKI BRAK U ISTRI

DUBRAVKA BRATOLJIC

Etnološki zavod
Filozofski fakultet
Đ. Salaja 3
41000 Zagreb

UDK 392.5
Prethodno saopćenje
Primitljeno: 12. XII. 1988.
Prihvaćeno: 30. XII 1988.

Uz uobičajeni virilokalni brak poznata je i mogućnost da nakon vjenčanja muškarac odlazi živjeti u kuću žene. O takvom, domazetskom ili ukxorilokalnom braku na području Istre riječ je u ovom članku. Autorica navodi razloge takvog načina sklapanja braka, položaj priženika u obitelji i široj društvenoj zajednici te ostale specifičnosti vezane uz takav brak.

Prêtežna virilokalnost braka ni u Istri, kao ni u drugim dijelovima naše zemlje, ne isključuje mogućnost lociranja bračne zajednice u kući žene. Po do sada raspoloživim podacima čini se da je ta mogućnost možda čak i češća nego u mnogim drugim krajevima Jugoslavije. Podaci ovdje korišteni iz slijedećih su izvora: upitnice Etnološkog Atlasa Jugoslavije (kojih za područje Istre ima tridesetak), te vlastita istraživanja (provedena također u tridesetak sela).

I u Istri je najčešće slučaj da muškarac odlazi nakon vjenčanja u kuću žene kada potječe iz siromašnije i brojne obitelji, dok je takva mlada žena obično jedinica koja nasljeđuje imanje — ili, kako se ovdje za nju kaže, »dotarica« ili »robarica«. Prema tvrdnjama kazivača, muškarac se nije mogao priženiti u zadružnu obitelj — »fameju« — budući da to djevojičina braća ne bi dopustila.) Zet se dovodio u kuću da se održi imanje i osigura potomstvo. Muškarac je, osim u ovim slučajevima, dolazio u kuću žene i kada bi ova ostala udovica — ponekad i po nekoliko godina starija od nje, no imućna.

Na području Jugoslavije upotrebljava se za priženika velik broj najrazličitih naziva i izraza. Vrlo se često iz samog naziva, koji je ponekad duhovit, ponekad pogrđan ili neutralan, može zaključiti o stavu i odnosu koji okolina zauzima prema takvom muškarcu. Na istarskom se području upotrebljavaju izrazi: »gre na robu«, »gre na vlastvo«, »gre na kampanju«, »gre na dotu«, »gre na kmeštinu«. Uz te, zabilježeni su i nazivi u obliku imenice, a to su »hranac²⁾, »zetu³⁾ i »prišnik⁴⁾. Navedeni izrazi primjenjuju se ili samostalno ili pak u kombinaciji po dva, no redovito se u svakom slučaju uzima i jedan pogrđan naziv, koji se udomaćio na području cijelog poluotoka, a koji ne izbjegavaju izgovoriti ni sami priženici i glasi »pizdohran⁵⁾. Jasno je da je položaj priženjenog muškarca u obitelji i široj seoskoj zajednici po mnogo čemu specifičan. Već spomenuto siromaštvo, koje je najčešće i bilo razlog zbog čega su se muškarci priženjivali, uzrok dakle takvoj ženidbi, moglo je postati i posljedica u slučaju ženine smrti. Ne bi li se to

izbjeglo a osigurala egzistencija i spriječila situacija da u tom slučaju priženik ode iz kuće bez igdje ičega, sklapali su mladoženja i tast ugovor o nasljeđivanju. Često je mladić prije vjenčanja kao uvjete postavljao zahtjev da mu djevojčin otac »nešto prepíše«. To »nešto« bio je najčešće komad zemlje ili ponekad čak i polovina cjelokupnog imanja, dok bi druga polovina pripala ženi. Svakako da je bilo i slučajeva u kojima je mladić ostajao »kratkih rukava« ne dobivši u nasljedstvo ništa. U takvom bi slučaju njegov položaj u ženinoj kući bio znatno otežan. Stoga je za njega bilo bolje ukoliko bi u brak donio nešto stoke ili kakav komad zemlje koji bi mu »u miraz« dao njegov otac.

Žena i djeca u uksorilokalnom braku u Istri dobivaju prezime po mužu, odnosno ocu. Prema kazivanjima, priženjeni muškarac ima jednaka prava kao i ostali muškarci u »normalnom« braku, a jednako tako ista prava i dužnosti kao i ostali ukućani. No iz pojedinačnih iskaza i razgovora nije nemoguće zaključiti da u praksi i svakodnevnom životu i nije baš uvijek tako. Od sela do sela i od slučaja do slučaja postoje razlike u ponašanju prema priženiku i različit je stupanj tolerancije prema njegovu položaju. Općenito uzevši, ne postoji neki izgrađeni negativni stav prema priženjenima. O tom se načinu sklapanja braka govori kao — u određenim situacijama — normalnoj i razumljivoj pojavi (»Tko nema sina, oženit će kćer u kući«⁶⁾), a ipak su u isto vrijeme priženici svugdje bili na meti seoskih zadirivanja. Uostalom, spomenuti pogrđan naziv to očito potvrđuje. Međutim, izgleda da su i sami priženici svjesni svog položaja pa po načinu na koji reagiraju na kojekakve izazove (a događa se da i sami sebe »počaste« tim nazivom) i po reakcijama na zadirivanja moglo bi se reći da svoj položaj prihvaćaju ponekad i s vedrije strane. Konačno, oni sami tvrde: »Bolje pizdohran nego siromah!«⁷⁾

U zajedničkom životu sa ženinim roditeljima, pak, kazivanja upozoravaju na dosta suprotne pojave: ponegdje je on naprosto bio »kao poslušan hlapac« koji šutke izvršava obaveze, a ponekad se tvrdi da je bio ravnopravni član obitelji. Istine ima vjerojatno i u jednom i u drugom, no definirati i tvrditi da je nešto bilo baš tako i tako gotovo je nemoguće u ovako delikatnoj životnoj situaciji. Osim što je, dakle, muškarac bio u posebnom položaju u odnosu na roditelje žene, s kojima je živio, i odnos muž-žena se najčešće razlikovao od klasične virilokalne obitelji. Ako je muž nekad i izborio svoje pravo da bude »glava obitelji« (koliko je to bilo moguće u kući gdje je, osim njega, bio još jedan muškarac — njegov tast), događalo se opet da je tu ulogu preuzimala žena ponekad iskorištavajući svoj položaj. Tada bi se stvari obrnule i ona je bila ta koja će prigovarati kada joj nešto ne odgovara, predbacivati mužu i podsjećati ga na njegov položaj, a ako ureba, i prijetiti mu izbacivanjem iz kuće.⁸⁾

Često se ističe da su mladići, primorani da odlaze na ženino, morali biti sposobniji, marljiviji, isticati se radom i na taj način nekako nadoknaditi svoje loše materijalno stanje. Evo kao ilustracije jedne priče koja nastoji pokazati da su ponekad takvi mladići morali biti lukavi i domišljati. Riječ je o momku koji se zagledao u djevojku iz susjednog sela, no budući da je bio siromašan, nije mogao doći i zaprositi je. Stoga se dosjetio i otišao

djevojčinu ocu te ga, na njegovo pitanje što ima od imanja, odveo na vrh brijega, skinuo »klobuk« i mahao njime u pravcu okolnih šuma, livada i nji-va, i veselo se smijući govorio: »To je moje!« Zadovoljan otac vratio se s mladićem kući. Nakon nekog kraćeg vremena koje je mladić proveo u djevojčinoj kući otkrila se istina i mladić je priznao da je govoreći ocu »to je moje« pri tom mislio na svoj »klobuk« i da je to ujedno sva imovina kojom on raspolaže. Da ne pukne bruka, prevareni otac dopustio je brak.⁹⁾

Smrt žene dovodi priženjenog muškarca također u situaciju u kojoj se na neki način odlučuje o njegovu daljnjem životu. Jedno od pitanja: da li bi priženik mogao u kuću pokojnice dovesti sebi drugu ženu — za sada ostaje relativno pod upitnikom budući da ni prema zabilježenim kazivanjima a ni u ostalom materijalu upotrijebljenom za ovaj rad nije nađen ni jedan primjer domazeta — udovca.

Stoga eto pretpostavki kazivača o tome što bi se moglo dogoditi u takvom slučaju. Tvrdnje su dosta oprečne: — po jednim, priženik — udovac bi se vjerojatno mogao ponovo oženiti i dovesti ženu u kuću prve, naročito ako je naslijedio nešto imanja i ako su iz prvog braka ostala mala djeca. Ovo posljednje zato što je djeci trebala ženska ruka »da ih šenci ne pojedu«, odnosno, da ih ne izgrizu uši od nebrige.¹⁰⁾ Po drugima, pretpostavka je da bi se priženik teško ponovo oženio, pogotovo ako su roditelji prve žene još živi. U tom bi slučaju trebala njihova dozvola. Postojala je i treća mogućnost, najnepovoljnija po ožalošćenog muža, da mora otići iz kuće »kao hlapac«, čak i u slučaju ako se ne misli ponovo ženiti.¹¹⁾

Mladići su se priženjivali unutar sela, ili su »na robu« odlazili u susjedna sela, što bismo mogli dovesti u vezu s općom intencijom seoske endogamije u Istri. U selu Loborika su se npr. mladići ženili gotovo isključivo unutar sela, a u susjedna su odlazili samo u slučaju kad su išli »na robu«. U pak izrazito endogamnom selu Sveti Martin čak su se i priženjivali unutar sela.¹²⁾ Uz ukxorilokalan brak zabilježen je u dva istarska sela i jedan zanimljiv običaj koji se danas više ne prakticira.¹³⁾ U dva slučaja događa se u istarskim selima da se pod prozorom sakupe seoski mladići i različitim predmetima prave nesnosnu buku, odnosno »rompaju«: prvi je kada se ženi udovac ili udaje udovica (practicira se i danas), a drugi kada kakva djevojka zatrudni vanbračno. Međutim, osim u ovim prilikama, »rompalo« se i na svadbi muškarcu koji odlazi živjeti u ženinu kuću, prema objašnjenju kazivača »za sramotu« takvom mužu. Ukućani bi se tada zatvorili u kuću, a momci bi uporno nastavljali s lupanjem sve »do bukalete«, tj. sve dok netko ne bi izašao iz kuće i počastio ih vinom. Tada bi prestali, no »drugo veče bi se tornali« — vratili se i sve bi krenulo iz početka. Osim što bi se »rompalo«, zapalile bi se »lomače od trokinje« (lupina od kukuruza) na »komunalnom« (na zemlji koja nije privatno vlasništvo) i na »križinama« (raskršćima), a u »kuću i kortu (dvorište) nije se diralo.«¹⁴⁾ Još je jedan zanimljiv podatak vezan uz domazetski brak, koji odudara od do sada opisanih i odnosi se na područje Labinštine, a upućuje da bi, možda, takav brak ovdje bio pravilo, a ne izuzetak.¹⁵⁾ Navodno se tu vrlo često i rado uzimalo »zeta doma« i to čak i onda kada je u obitelji bilo muške djece. Dogodilo bi se čak i to da bi sinovi otišli od kuće dok bi zet »ostao kod tašće.«

U zanimljivosti spada i događaj koji se zbio prije pet godina u jednom selu u kojem danas ima šest priženika, starih između 40—60 godina.¹⁾ I u starijoj generaciji bilo je priženjenih muškaraca, a ima ih i u najmlađoj; tako je npr. kćer jedinica jednog od ovih šest priženika također dovela muža u kuću. U ovom se selu za priženika kaže da »gre na vlastvo« ili »gre na robu«, ali se najčešće izgovara već spomenuti izraz »pizdohran«. Zanimljivo je da su svi priženjeni muževi došli iz susjednih ili nešto daljih sela te u većini slučajeva oženili kćeri-jedinice. U nekoliko slučajeva oženili su se za djevojke iz većih obitelji, sa više sestara ali koje su se poudale pa je u kući ostala najmlađa s majkom i dovela muža. U većini slučajeva svadba se održala jedan dan kod mlade, a drugi dan kod mladoženje, u njegovu rodnom selu. Odmah nakon vjenčanja odlazilo se u ženinu kuću. Neki od ovih priženika danas žive s tastom ili punicom ili s oboje, a neki su sagradili vlastite kuće i žive odvojeno.

Prije pet godina najmlađi od ovih priženika došao je na ideju da za Pust organiziraju »škrabulje« (maškare) u kojima su sudjelovali samo priženjeni muškarci iz sela. Od njih sedam iz sela nije im se pridružio samo jedan (neki kažu »žena ga nije pustila«) a prihvatili su još dvojicu iz susjednih sela. Pripreme su bile vrlo ozbiljne, obišla su se mnoga sela dok se nije pronašla originalna istarska nošnja. Maskirali su samo lica — lijepili su brkove, navlačili »bičve« i sl. Jedan je od njih bio obučen kao mlada koja ide na vjenčanje. Uz roženice i harmoniku krenuli su kolima u obilazak bližih i daljih sela. U svakom su selu najprije stali »na placi« (na trgu) i nešto otpjevali. Nakon toga krenuli bi u obilazak kuća gdje su ih, po pričanju, oduševljeno dočekivali i ispraćali, naročito stariji ljudi kojima su pjevali »stare istarske kante« (pjesme). U svakom su ih selu ljudi ispraćali i tek na izlasku otkrivali su lica. Tada bi i nastajalo opće veselje kada bi seljani shvatili da je to grupa priženika — »Pa to su pizdohrani iz Smoljanci!« Op-hod je trajao puna dva dana bez prestanka. Sakupili su 400—500 jaja, kobasica i za kraj napravili zajedničku večeru. Danas se rado prisjećaju tog Pusta i žale što zbog raznih razloga nisu to ponovili. Kažu da su se tom prilikom sastali i da se zabave, ali i da dokažu selu da su složni, te da ih uvjere da su oni »gospodari u kući kojima žene ne mogu zapovidati, da im ne mogu kao ostalima braniti da idu u oštariju i igraju moru.«

Ovi se priženici nisu samo definirali kao grupa u opoziciji prema ostalim oženjenim muškarcima iz sela, oni su to u isto vrijeme učinili i kao grupa muškaraca koji nisu rodom iz tog sela. Naime, osim što su »došli na vlastvo«, dakle na ženino, na njih se gleda i kao na »došljake«, pa makar bili i iz sela udaljenog na kilometar-dva. I kao što im se ponekad, u šali, dobaci nešto na račun njihova položaja priženika, tako im se zna reći i »da nisu Smoljanci«.

BILJEŠKE

¹⁾ Tako su tvrdili kazivači u svim ispitivanim selima. Usp: Dubravka Bratoljić, *Izbor bračnog druga*, Etnološki zavod Filozofskog fakulteta (u daljem tekstu Ez Ff), rkp. br. 77: sela Sovinjak, Sovinjsko polje, Sveti Donat, Vrh, Livade

- (Buzet), Tinjan, Karojba, Peļjaki, Grdoselo, Kršikla (Pazin), Seline (Poreč), Smoljanci, Muntrilj, Peroj (Pula), Lucijani (Zmini); ista tema, Ez Ff, rkp. br. 105: Červari, Morožini, Barat (Rovinj), Čukrići, Lobarika, Medulin (Pula), Škitači (Barban), Roč, Krkuš, Sveti Martin, Lanišće (Buzet); ista tema, Ez Ff, rkp. bb: Bričanci, Smoljanci.
- ³⁾ Upitnice Etnološkog atlasa Jugoslavije (EAJ), sv. III, *Odakle i kako se uzima bračni drug*, Eb 324 (489), Karojba (Pazin); Eb 414 (1025), Kašćerga (Pazin); Fb 212 (2450), Stokovci (Savičenta).
- ³⁾ Upitnice EAJ, sv. III, *Odakle se i kako uzima bračni drug*, eC 212 (1847), Šušnjevića (Labin); eC 221 (1849), Nova Vas (Labin).
- ⁴⁾ Selo Sveti Donat, prema nap. 1.
- ⁵⁾ Prema tumačenju jednog kazivača, naziv je nastao tako što je starom izrazu za »glavu« (u virilokalnoj) obitelji — »hranac«, narod za ovu priliku dodao posprdni dodatak, te je tako nastao naziv »pizdohranac« ili »pizdohran«. Selo Vrh, prema nap. 1.
- ⁶⁾ Smoljanci, prema nap. 1 rkp. bb.
- ⁷⁾ Kao nap. 6.
- ⁸⁾ Bričanci, prema nap. 1.
- ⁹⁾ Vrh, prema nap. 1.
- ¹⁰⁾ Karojba, prema nap. 1.
- ¹¹⁾ Lucijani, prema nap. 1.
- ¹²⁾ Prema nap. 1.
- ¹³⁾ Bričanci, Smoljanci, prema nap. 1. Podatak je prvi puta zabilježen u selu Bričanci (utravnju ove godine) pa potvrđen u Smoljancima te se može pretpostaviti (što će se provjeriti daljnjim istraživanjem) da je običaj poznat i u drugim istarskim selima.
- ¹⁴⁾ Bričanci, prema nap. 1.
- ¹⁵⁾ Podatak zabilježen u Bričancima (prema nap. 1) i za sada nije provjeren na području na koje se odnosi.
- ¹⁶⁾ Smoljanci, prema nap. 1. Nedavno je umro najstariji od njih, — sedmi. U selu inače ima pedesetak kuća, oko 150 stanovnika.

UXORILocal MARRIAGE IN ISTRIA

Summary

Uxorilocal marriage in Istria is a relatively frequent phenomenon. The poverty of man is the most usual reason for his moving into wife's house after marriage. The specificity of his status is noticed in many details. Although a strong negative attitude toward such men is not created, it is still apparent that they differ by their position from other, »normally« married men. A pejorative name, a subjugated status with more duties and less rights inside the household, and the obligatory teasing or, somewhere, open disdain are usual. However, such a marriage is considered only as a »necessary evil« and not an especially shameful thing.

There is an interesting event, associated with men who moved into their wives' houses, reported in the village Smoljanci. A couple years ago they organized their own Carnival group by which they distinguished themselves from other men in the village both as a special in-married group and as a group of people who came from other villages. So, they are doubly marked: they are laughed at because they live on their wives' holdings, and they are reminded that they are »newcomers«.